

John Keegan

HISTORIE VÁLEČNICTVÍ

BETA-DOBROVSKÝ
& ŠEVČÍK
PRAHA-PLZEŇ

002 (SF)

M 070 45

NÁRODNÍ KNIHOVNA

1002417895

II 72 70 7

ku F. 70

14 - 329,1

04/12 489

Věnováno památce Wintera Bridgmana,
poručíka pluku de Clare, zabitého
v bitvě u Lauffeldu 2. července 1747

Copyright © John Keegan 1993
Translation © Leonid Křížek 2003

ISBN 80-7306-116-3 (BETA – Pavel Dobrovský)
ISBN 80-7291-098-1 (Jiří Ševčík)

OBSAH

SEZNAM ILUSTRACÍ	9
PODĚKOVÁNÍ	11
ÚVOD	13
1 Válka v lidské historii	17
Mezihra: Limity vedení války	65
2 Kámen	77
Mezihra: Opevnění	125
3 Svaly	137
Mezihra: Armády	188
4 Železo	200
Mezihra: Logistika a zásobování	251
5 Oheň	264
ZÁVĚR	319
ODKAZY	324
VYBRANÁ LITERATURA	340
REJSTRÍK	346

skou historií, brigádního generála Petera Younga, DSO, MC, náčelníka oddělení vojenské historie na královské vojenské akademii v Sandhurstu, kde jsem se poprvé snažil tento předmět vyučovat, a doktora Christophera Duffyho, mého kolegu ze Sandhurstu, jehož hluboká znalost vojenské historie Habsburků a osmanské říše mě poprvé přivedla na myšlenku, že válečnictví je kulturní činností.

Jsem hluboce vděčný Elisabeth Siftonové, mé americké redaktorce, za práci, kterou si dala s rukopisem, svému anglickému redaktorovi Anthonymu Whitto-meovi za puntičkářskou péči, s níž jej přeměnil v tištěnou knihu, Anne-Marii Ehrlichové, že opět jednou shromáždila ilustrace, Alanu Gillilandovi za navržení a nakreslení map, Frances Banksové za vysázení mého stále obtížnějšího rukopisu a jako vždy mému literárnímu agentovi, Anthonymu Sheilovi, příteli po dobu třiceti let. Obzvláště bych si přál poděkovat Andrewu Orgillovi a jeho kolegům v ústřední knihovně královské vojenské akademie v Sandhurstu, jedné z největších vojenských knihoven na světě, do níž mám naštěstí stále přístup, zaměstnancům knihovny ministerstva obrany a zaměstnancům Londýnské knihovny.

Osobními díky jsem zavázán mnoha přátelům v deníku *The Daily Telegraph* včetně Conrada Blacka, Maxe Hastingse, Toma Pridea, Nigel Wadeové – kteří mi zařídili návštěvu Zálivu v listopadu 1990 a Jugoslávie v době mezi válkami v Chorvatsku a v Bosně – Peteru Almondovi, Robertu Foxovi, Billu Deedesovi, Jeremymu Deedesovi, Christopheru Hudsonovi, Simonu Scott-Plummerovi, Johnu Coldstreamovi, Miriam Grossové, Nigel Horneové, Nicku Garlandovi, Marku Lawovi, Charlesi Mooreovi, Trevoru Groveovi, Hughu Montgomery-Massingberdovi, Andrewu Hutchinsonovi a Louise Bullové.

Můj bratr Francis objevil díky svému zájmu o historii rodiny naší matky, Bridgmanů z Toomdeely, naše vazby na řadu vojáků, kteří odešli z Irska bojovat za Francii ve válkách Ludvíka XV. Protože jeden z nich, Winter Bridgman, představuje typického mezinárodního profesionálního důstojníka, jací se houfně objevují na následujících stránkách, rozhodl jsem se věnovat mu tuto knihu. Jsem hluboce vděčný Francisovi za veškerou práci, kterou vykonal. Nakonec děkuji přátelům v Kilmingtonu, především Honor Medlamové, Michaelu a Nestě Grayovým, Donu a Marjorii Davisovým, a s láskou jako vždy děkuji svým dětem a zeťům a snachám, Lucy a Brooksovi Newmarkovým, Thomasi, Rose, Matthewovi a Mary a mé drahé ženě Susanne.

Kilmington Manor
9. června 1993

Úvod

Osud mi nedopřál stát se válečníkem. V důsledku nemoci v dětství jsem od roku 1948 chromý a nyní je to již pětadvacet let, co kulhám. Když jsem se roku 1952 hlásil k lékařské prohlídce kvůli nástupu povinné vojenské služby, doktor, který vyšetřoval moje nohy – byl to nevyhnutelně poslední doktor, který mě toho dopedne vyšetřoval –, zavrtěl hlavou, napsal cosi do mých papírů a řekl mi, že můžu jít. O několik týdnů později mi přišel oficiální dopis, informující mě o tom, že jsem byl shledán trvale neschopným služby v kterékoliv složce ozbrojených sil.

Osud mi nicméně dopřál strávit život mezi válečníky. Můj otec byl vojákem v první světové válce. Já jsem vyrůstal během druhé, v té části Anglie, kde byla posádkou britská a americká vojska shromažďující se pro Den D, k invazi do Evropy. Nějak jsem vycítil, že otcova služba na západní frontě v letech 1917–18 se stala nejdůležitější zkušeností jeho života. Divadlo příprav na invazi v letech 1943–44 mě také poznamenalo. Vzbudilo ve mně zájem o vojenské záležitosti, který zapustil kořeny, takže když jsem v roce 1953 šel na univerzitu v Oxfordu, vybral jsem si vojenskou historii jako svůj speciální předmět.

Speciální předmět byl nutný pro absolutorium, nic víc, takže můj zájem o vojenskou historii mohl skončit absolvováním školy. Zájem se však během mých školních let zažral hlouběji, protože většina mých přátel z Oxfordu, na rozdíl ode mě, vojenskou službu absolvovala. Vzbuzovali ve mně vědomí, že jsem byl o něco ochuzen. Většina z nich byla důstojníky a mnozí z nich se účastnili nějakého tažení, neboť Británie se začátkem padesátých let zbavovala imperiálního panství v sérii drobných koloniálních válek. Někteří z mých přátel vojančili v džunglích Malajsie či v pralesích Keni. Někteří z nich, ti, kteří sloužili v plucích poslaných do Koreje, dokonce bojovali v opravdových bitvách.

Čekal na ně střízlivý život intelektuálů a snažili se o úspěšné studium na vysoké škole a o dobré ocenění svých učitelů, což jim mělo být vstupenkou do budoucnosti. Avšak bylo mi jasné, že dva roky, které strávili v uniformě, je zahalily kouzlem naprosto odlišného světa, než do kterého hodlali vstoupit. To kouzlo bylo částečně dané zkušeností – cizími místy, nezvyklou odpovědností, vzrušením a dokonce nebezpečím. Bylo to také kouzlo známosti s profesionálními důstojníky, kteří jim veleli. Naši učitelé byli obdivováni pro svou učenost a výstřednosti. Moji současníci nepřestávali obdivovat důstojníky, které znali pro zcela odlišné vlastnosti – odvalu, elán, vitalitu a nespokojenost s každodenní rutinou. Často zmiňovali jejich jména, připomínali si jejich vlastnosti a zvyky, znovu líčili jejich statečné kousky – především jejich sebevědomé srážky s nadřizenými. Tak nějak jsem získal dojem,

že tyhle lehkomyšlné válečníky znám, rozhodně jsem zoufale toužil po tom, abych lidi jim podobné poznal, byť jen proto, abych zhmotnil svou vizi světa válečníků, která se zvolna začala tvořit v mé mysli, jak jsem se prokousával svým vojensko-historickým učivem.

Když vysokoškolský život skončil a mí přátelé se rozešli, aby se z nich stali právníci, diplomaté, státní zaměstnanci či vysokoškolští profesori, zjistil jsem, že odlesk jejich vojenských let ovlivnil svým kouzlem i mě. Rozhodl jsem se, že se stanu vojenským historikem. Bylo to pošetilé rozhodnutí, neboť pro tento předmět existovalo jen málo akademických míst. Avšak daleko rychleji, než jsem měl právo očekávat, se takové místo uvolnilo na královské vojenské akademii v Sandhurstu, britské vysoké škole pro kadety, a v roce 1960 jsem se stal členem zdejšího učitelského sboru. Bylo mi pětadvacet, o armádě jsem nevěděl nic, nikdy jsem neviděl nikoho vystřelit ve zlém úmyslu, sotva kdy jsem potkal nějakého důstojníka z povolání a představa, kterou jsem měl o vojácích a vojančení, byla výhradně výplodem mé fantazie.

První semestr, který jsem v Sandhurstu strávil, mě vrhl po hlavě do světa, na nějž mě nepřipravila ani má fantazie. V roce 1960 byl učitelský sbor akademie – já jsem patřil k jeho akademické složce – tvořen, co se týče služebně nejstarších profesorů, výhradně muži, kteří bojovali ve druhé světové válce. Nejmladší důstojníci byli většinou všichni veteráni z Koreje, Malajsie, Keni, Palestiny, Kypru či z kteréhokoliv dalšího z tuctu koloniálních tažení. Jejich uniformy byly pokryty stužkami medailí, často vysokými vyznamenáními za statečnost. Šéf mého oddělení, penzionovaný důstojník, nosil při slavnostních příležitostech Řád za vynikající službu a Vojenský kříž se dvěma sponami a jeho vyznamenání nebyla ojedinělá. Byli tu majoři a plukovníci s medailemi za statečnost získanými u Alameinu, u Cassina, Arnhemu a Kohimy. Historie druhé světové války byla vepsaná v těchto malých hedvábných stužkách, které nosili tak neokázale, a zdálo se, že si ani neuvědomují, že je zdobí kříže a medaile, v nichž je zapsána historie nevyjpatějších okamžiků této války.

Nejenom kaleidoskop medailí mě okouznil. Byl to také kaleidoskop uniforem a všeho toho, co symbolizovaly. Mnoho z mých univerzitních současníků si přineslo fragmenty vojenské slávy – plukovní saka či vojenské pláště. Důstojníci jezdeckva mezi nimi stále nosili k večernímu obleku lakované kožené jezdecké boty se safiánovou vložkou a s drážkou pro ostruhy na podpatcích, které byly součástí jejich hulánské či husarské uniformy. S překvapením jsem poznal paradox, že uniforma není vůbec nic uniformního, ale že se pluky odívají rozdílně. S jak velkým rozdílem, o tom mě přesvědčila první slavnostní večeře v Sandhurstu. Byly tu huláni a husaři v modré a šarlatové, ale také jezdcí z pluku Household Cavalry, prohýbající se pod tíhou svých zlatých prýmků, ostrostřelci v zeleni tak tmavé, že byla téměř černá, dělostřelci v přílehavých kalhotách, gardisté v těsných košilích, skotští horalé s tartany šesti rozdílných vzorů, Skotové z Lowlands v kostkovaných tartanových kalhotách a pěšáci pluků z hrabství se žlutými, bílými, šedými, purpurovými či žlutohnědými výložkami svých uniforem.

Dosud jsem si myslel, že vojsko je jednotné. Po této večeři jsem si uvědomil,

že tomu tak není. Ještě jsem se musel naučit, že vnější rozdíly v uniformách vypovídají o vnitřních rozdílech daleko větší důležitosti. Pluky, jak jsem zjistil, se vyhranily především svou individualitou, která z nich činila bojové organizace, jejichž výkonnost v boji byla demonstrována medailemi a kříži, které jsem viděl kolem sebe. Moji plukovní přátelé – snadnost, s jakou válečníci nabízejí přátelství, patří k jejich nejsympatičtějším vlastnostem – byli bratři ve zbrani. Ale byli to bratři jen do určité míry. Prubířským kamenem jejich životů byla oddanost pluku. Osobní rozdíly mohly být zapomenuty hned zítra. Pohana pluku nebyla zapomenuta nikdy, dokonce se o ní nikdy ani nemluvalo, tak hluboko se podobná věc mohla dotknout kmenových hodnot.

Pocit příslušnosti ke kmeni – právě s tímhle jsem se tady setkal. Veteráni, s kterými jsem se v šedesátých letech seznámil v Sandhurstu, se mnoha vnějšími znaky nijak nelišili od profesionálů v jiných povoláních. Byli to absolventi stejných škol, někdy i stejných univerzit, byli oddaní svým rodinám, vkládali stejné naděje do svých dětí jako jiní lidé a stejným způsobem si dělali starosti o peníze. Peníze však nebyly tou konečnou či určující hodnotou, tou nebylo dokonce ani povýšení v rámci vojenského systému. Důstojníci samozřejmě prahli po postupu, ale nebyla to hodnota, kterou by se navzájem poměřovali. Někjaký generál mohl být, ale nemusel, předmětem obdivu. Obdiv pramenil z něčeho jiného než z odznaků jeho vysoké hodnosti. Byl důsledkem pověsti, jakou měl jako muž mezi jinými muži, a tuto pověst si budoval po mnoho let pod dohledem svého plukovního kmene. Tento kmen tvořili nejenom jeho kolegové důstojníci, ale zrovna tak poddůstojníci a prostí vojáci. „Neoblíbený u mužstva“, to bylo to nejhorší odsouzení. Důstojník mohl být chytrý, kompetentní a houževnatý pracant. Jestli jeho kolegové důstojníci měli o něm pochybnosti, žádná z těchto vlastností to nezvrátila. Nebyl jedním z příslušníků kmene.

Britské vojsko je kmenové až do extrémní míry. Historie některých jeho pluků sahá až do sedmnáctého století, kdy se moderní armády teprve začínaly tvořit z feudálních houfů válečníků, jejichž předkové vstoupili do západní Evropy během vpádů, jež vyvrátily římské impérium. Avšak od let, kdy jsem jako mladík nastoupil do Sandhurstu, jsem stejné válečnické hodnoty kmene poznal v mnoha jiných armádách. Cítil jsem auru kmenových vazeb u francouzských důstojníků, kteří bojovali v Alžírsku, u vůdčích muslimských vojáků, jejichž tradice je tradicí *ghazi*, islámských hraničních nájezdníků. Vycítil jsem ji také ve vzpomínkách německých důstojníků, kteří znovu vstoupili do armády, aby vybudovali poválečné ozbrojené síly Německa, a kteří předtím bojovali s Rusy ve stepích a zůstali hrdí na prožité utrpení sahající až k válkám jejich středověkých předchůdců. Velice silně jsem ji cítil i u indických důstojníků, především v pohotovosti, s jakou trvali na tom, že jsou *rádžputové* či *dograsové*, potomci dobyvatelů, kteří pokořili Indii ještě předtím, než se dočkala psané historie. Cítil jsem ji mezi americkými důstojníky, kteří sloužili ve Vietnamu nebo v Libanonu či v Zálivu, u představitelů zákona odvahy a služby, který sahal až k počátkům jejich republiky.

Vojáci nejsou jako jiní lidé – tuto lekci jsem se naučil během života prožitého mezi válečníky. Tato lekce mě také naučila přijímat se značným podezřením

všechny teorie a vysvětlení války, které ji srovnávají s jinými lidskými činnostmi. Válka je bezpochyby spojena, jak tyto teorie dokazují, s ekonomikou, diplomacií a politikou. Spojení však neznámá identitu, dokonce ani ne podobnost. Válka je zcela rozdílná od diplomacie či politiky, protože ji musejí vybojovat lidé, jejichž hodnoty a kvalifikace se liší od hodnot a kvalifikace politiků a diplomatů. Patří do odlišného světa, velice starobylého světa, který existuje současně s každodenním světem, ale nepatří do něj. Oba světy se v průběhu věků mění a válečný svět se přizpůsobuje civilnímu. Následuje jej však s určitým odstupem. Tento odstup nemůže být nikdy překonán, protože kultura válečníka nikdy nemůže být sama o sobě taková, jaká je kultura civilizace. Všechny civilizace vděčí za svůj původ válečníkovi. Jejich kultury živily válečníky, kteří je bránili, a rozdíly mezi nimi způsobují, že rozdíly ve vnějších znacích obou světů jsou velmi značné. Co se týče vnějších znaků, existují tři zcela rozdílné válečné tradice, které jsou právě tématem této knihy. V nejzákladnější podstatě však existuje jediná válečná kultura. Její vývoj a proměny v průběhu času a na rozdílných místech, od počátků člověka až do jeho příchodu do současného světa, tvoří historii válečnictví.

1

Válka v lidské historii

CO JE TO VÁLKA?

Válka není pokračováním politiky jinými prostředky. Svět by bylo snadné pochopit, kdyby toto Clausewitzovo rčení bylo pravdivé. Clausewitz, pruský veterán napoleonských válek, který využil svá léta v důchodu k napsání knihy, jejímž osudem bylo, aby se stala tou vůbec nejslavnější knihou o válce – nazvanou *O válce* –, ve skutečnosti napsal, že válka je pokračováním „politických styků“ (*des politischen Verkehrs*) „vmíšením jiných prostředků“ (*mit Einmischung anderer Mittel*).¹ Němčina originálu vyjadřuje tuto myšlenku daleko jemněji a komplexněji než anglická slova, jimiž je tak často citována.* V obou jazycích je však Clausewitzova myšlenka neúplná. Předpokládá existenci států, státních zájmů a rozumové kalkulace, jak by měly být prosazeny. Avšak válka je o mnoho tisíciletí starší než státy, diplomacie a strategie. Válečnictví je téměř tak staré jako člověk sám, sahá do nejtajnějších míst lidského srdce, do míst, kde ego potírá rozumový důvod, kde vládne pýcha, kde převládají emoce, kde kraluje instinkt. „Muž je politické zvíře,“ říká Aristoteles. Clausewitz, Aristotelův potomek, nešel dál, než že řekl, že politické zvíře je válku vedoucí zvíře. Ani jeden z nich se neodvážil čelit myšlence, že člověk je myslící zvíře, v němž nutkání lovit a schopnost zabít řídí intelekt.

Přijmout tuto myšlenku není o nic snadnější pro moderního člověka, než bylo pro pruského důstojníka, narozeného jako vnuk duchovního a vychovaného v duchu osvícenství osmnáctého století. Neboť navzdory veškerému vlivu Freuda, Junga a Adlera na naše názory, naše morální hodnoty zůstávají stejné jako hodnoty velkých monoteistických náboženství, která zavrhuje zabíjení bližních za všech okolností, s výjimkou těch nejnepřirozenějších. Antropologie nás učí a archeologie naznačuje, že naši necivilizovaní předkové možná měli zakrvácené zuby a drápy. Psychoanalytici se nás snaží přesvědčit, že divoch v nás všech číhá nepřítel daleko pod povrchem. My však nicméně dáváme přednost tomu hodnotit lidskou přirozenost tak, jak ji sledujeme vyjádřenou v každodenním chování civilizované většiny moderního života – nedokonalou, to jistě, ale rozhodně kooperativní a často benevolentní. Kultura nám připadá jako velké určení toho, jak se lidské bytosti

* V českém překladu Zbyňka Sekala z roku 1959 (znovu vydaném roku 1996 nakladatelstvím Bonus A) zní citovaná věta takto: „... válka není pouze politický akt, nýbrž opravdový nástroj politiky, pokračování politických styků a jejich provádění jinými prostředky.“ Také k dalším citacím z Clausewitze bude použita Sekalova verze. (Pozn. překl.)

chovají. V nemilosrdném akademickém sporu mezi „přirozeností a výchovou“ získává větší podporu od přihlížejících škola hlásající „výchovu“. Jsme kulturní zvířata a právě bohatost naší kultury nám dovoluje smířit se s naší nepochybnou schopností násilí, ale přesto věřit, že jeho projevení je kulturní úchylkou. Historie nás učí, že státy, v nichž žijeme, jejich instituce a dokonce i jejich zákony vznikly prostřednictvím konfliktů, často těch nejkrvelačnějších. Náš denní zpravodajský příděl nám přináší informace o krveprolití, často v oblastech značně blízkých našim domovům, za okolností, které zcela popírají naši koncepci kulturní normality. Přesto přese všechno se nám podařilo umístit jak poučení z historie, tak z reportáží do zvláštní a vyčleněné kategorie „jinakosti“, které vůbec nezbavují platnosti naše očekávání, jak náš svět bude vypadat zítra a pozítří. Naše instituce a zákony, namlouváme si, potlačují lidský sklon k násilí takovými omezeními, že násilí v každodenním životě naše zákony potrestají jako zločin, zatímco jeho použití našimi státními institucemi utvoří zvláštní formu „civilizovaného válčení“.

Hranice civilizovaného válčení jsou vymezeny dvěma protikladnými lidskými typy, pacifistou a „zákonným držitelem zbraní“. Zákonný držitel zbraní byl vždy respektován, byl třeba jen proto, že měl prostředky, aby si tento respekt vynutil. Pacifista se dočkal ocenění během dvou tisíc let křesťanské éry. Jejich vzájemnost se zračí v dialogu mezi zakladatelem křesťanství a profesionálním římským vojákem, který prosil o léčivé slovo pro svého nemocného služebníka. „Vždyť i já podléhám rozkazům,“ vysvětloval tento setník.² Kristus užasl nad centurionovou vírou v sílu ctnosti, jíž voják chápal jako doplněk k síle zákona, který zosobňoval. Můžeme se dohadovat, že Kristus připouštěl morální postavení zákonného držitele zbraní, který musí obětovat svůj život na příkaz nadřazené moci, a proto snese srovnání s pacifistou, který raději svůj život obětuje, než by porušil autoritu své vlastní víry? Je to složitá úvaha, ale není to úvaha, které by se západní kultura zdráhala přizpůsobit. V jejím rámci nacházejí profesionální voják a přesvědčený pacifista prostor pro koexistenci – někdy v těsném sousedství. Ve 3. pluku koman-dos, v jedné z nejdrsnějších britských jednotek za druhé světové války, byli nosiči raněných všichni pacifisté, ale velící důstojník pro ně měl nejvyšší uznání vzhledem k jejich statečnosti a připravenosti pro sebeobětování. Západní kultura by rozhodně nebyla tím, čím je, kdyby si nevážila jak zákonného držitele zbraní, tak osoby, která považuje držení zbraní za zásadně nezákonné. Naše kultura hledá kompromisy a kompromis, k němuž dospěla v otázce veřejného násilí, stanoví, že nesouhlasí s jeho okázalým projevováním, ale ospravedlňuje jeho použití. Pacifismus byl povýšen na ideál. Zákonný držitel zbraní – podřízený přísnému zákonodárství vojenské justice a v rámci souboru humanitárních zákonů – byl akceptován jako praktická nezbytnost.

„Válka jako pokračování politiky“ byla formulka, kterou si Clausewitz zvolil k vyjádření kompromisu, pro nějž byly stvořeny státy tak, jak je znal. Vyžadoval respekt k panujícím etickým principům – k absolutní svrchovanosti, spořádané diplomacii a právně závazným smlouvám – a zároveň připouštěl nadřazenost zásad státního zájmu. I když sice nepřipouštěl ideál pacifismu, který pruský filozof Kant pouze překládal z náboženské do politické sféry, tak rozhodně ostře rozlišo-

val mezi zákonným držitelem zbraní a povstalcem, pirátem či banditou. Předem očekával vysokou úroveň vojenské disciplíny a bázeň vzbuzující stupeň poslušnosti podřízených k jejich zákonným nadřízeným. Očekával, že válka na sebe vezme jisté úzce definovatelné formy – obležení, regulérní bitvu, šarvátku, nájezd, průzkum, hlídku a služby na základně –, z nichž každá měla své vlastní uznávané konvence. Předpokládal, že války mají svůj začátek a konec. Naprosto nepřipouštěl válku bez začátku a konce, endemické válčení národů neorganizovaných ve státy či v předstátním stadiu, které vůbec nerozlišovaly mezi zákonným a nezákonným držitelem zbraní, neboť všichni mužští příslušníci byli válečníci. Nepřipouštěl tedy onen druh válečnictví, který převládal po dlouhá období lidské historie a okrajově stále zasahoval do života civilizovaných států a byl jimi dokonce využíván ve formě běžné praxe verbovaním jeho provozovatelů jako „nepravidelných“ příslušníků lehkého jezdeckta a pěchoty. Od nezákonných a necivilizovaných prostředků, kterými se tyto nepravidelní válečníci sami odměňovali v průběhu tažení, a od jejich barbarského způsobu boje důstojníci civilizovaných států odvraceli pohled. Avšak bez služeb, které nabízeli, by předřilované armády, v nichž byli Clausewitz a jemu podobní vychováni, stěží dokázaly udržet pole. Všechny pravidelné armády, dokonce i armády francouzské revoluce, najímaly nepravidelné jednotky k hlídkové službě, průzkumu a harcování. V průběhu osmnáctého století byla expanze takových sil – kozáků, myslivců, skotských horalů, hraničářů, husarů – jedním z nejpozoruhodnějších rysů vývoje tehdejšího vojenství. Jejich zlovyky loupit, kořistit, znásilňovat, vraždit, unášet, vydírat a systematicky ničit zastírali jejich civilizovaní zaměstnavatelé raději rouškou zapomnění. Že se jedná o starší a daleko rozšířenější formu válečnictví, než kterou oni sami praktikovali, to raději nepřipouštěli. Jakmile Clausewitz jednou formuloval myšlenku, že „válka je pokračováním politiky“, ukázalo se, že tak poskytl myslícímu důstojníkovi vhodné filozofické útočiště před hloubáním nad staršími, temnějšími a fundamentálnějšími aspekty jeho profese.

Avšak Clausewitz sám viděl alespoň koutkem oka, že válka není tak docela to, co on o ní tvrdí. „Jestliže války civilizovaných národů jsou méně kruté a ničivé než války národů divošských...“ začal podmíněně jednu ze svých nejslavnějších pasáží. Byla to myšlenka, kterou se dále nezabýval, protože se úporně snažil předložit univerzální teorii toho, čím by válka měla být, spíše než čím ve skutečnosti je a byla. Do značné míry uspěl. Při praktickém vedení války se státník a vrchní velitel stále obracejí ke Clausewitzovým pravidlům. Při pravdivém popisu války se však očitý svědek a historik musí vzdát Clausewitzových metod, navzdory faktu, že Clausewitz sám byl jak očitým svědkem, tak historikem války, který musel vidět a mohl popsat hodně z toho, co nenašlo místo v jeho teoriích. „Bez teorie fakta mlčí,“ napsal ekonom F. A. Hayek. To snad platí pro chladná ekonomická fakta, ale fakta války chladná nejsou. Jejich plameny žhnou pekelným žářem. Generál William Tecumseh Sherman, který spálil Atlantu a vydal plamenům velký pruh amerického jihu, vyslovil ve stáří zahořkle tu samou myšlenku slovy, která se proslavila téměř stejně jako slova Clausewitzova: „Jsem unaven válkou a je mi z ní špatně. Její sláva, to jsou jen nesmyslné řeči... Válka je peklo.“⁴³

Clausewitz viděl pekelné plameny války, viděl dokonce požár Moskvy. Spálení

Moskvy bylo největší jednotlivou materiální katastrofou napoleonských válek, byla to událost evropského významu, podobná svým psychologickým účinkem zemětřesení v Lisabonu v roce 1755. Ve věku víry se zničení Lisabonu zdálo strašlivým důkazem síly Všemohoucího a bylo podnětem náboženského vznícení po celém Portugalsku a Španělsku. Ve věku revoluce bylo zničení Moskvy chápáno jako důkaz síly člověka, a skutečně takovým důkazem bylo. Usoudilo se, že šlo o úmyslný čin – Rostopčín, městský gubernátor, si za ně přičítal zásluhu, zatímco Napoleon nechal domnělé žháře pochytat a popravit –, ale Clausewitz kupodivu nedokázal přesvědčit sám sebe, že spálení Moskvy bylo úmyslným politickým činem, že bylo zhářstvím, které mělo Napoleona zbavit ceny pro vítěze. Naopak: „Že je nepůsobili Francouzi, o tom jsem byl pevně přesvědčen,“ napsal, „že by tento čin provedly ruské úřady, se mi zdálo přinejmenším neprokázané.“ Místo toho věřil, že se jednalo o nehodu.

Zmatek, který jsem viděl v ulicích, když se [ruský] zadní voj stahoval, a skutečnost, že zvedající se kouř bylo nejprve vidět na vnějších okrajích předměstí, kde se pohybovali kozáci, mě přesvědčily, že požár Moskvy byl důsledkem nepořádků a zvyku kozáků nejprve důkladně vyplenit domy a potom je všechny zapálit, aby je nepřítel nemohl využít... Bylo nejpodivnější příhodou historie, že událost, která měla tak ovlivnit osud Ruska, byla jako nějaký parchant zrozena z nedovoleného milostného poměru, bez otce, který by se k ní přiznal.⁴

Avšak Clausewitz musel vědět, že ve skutečnosti nebylo nic náhodného na požáru Moskvy „bez otce“ či na bezpočtu dalších nelegitimit, které provázely Napoleonovo tažení do Ruska v roce 1812. Účast kozáků v této válce byla sama o sobě zárukou, že zhářství, rabování, znásilňování, vraždění a dalších násilných činů bude bezpočet, protože pro kozáky válka nebyla politikou, ale kulturou a způsobem života.

Kozáci byli carovi vojáci a zároveň rebelové proti carskému absolutismu. Historie jejich původu byla nazvána mýtem a není pochyb o tom, že oni sami své počátky v průběhu času mytologizovali.⁵ Nicméně podstata tohoto mýtu je jak jednoduchá, tak pravdivá. Kozáci – jméno pochází z tureckého slova označujícího svobodného člověka – byli křesťanští uprchlíci z nevolnického poddanství v Polska, Litvy a Ruska, kteří si zvolili riskantní šanci začít nový život na bohaté, ale zákony nespázané půdě velkých středoasijských stepí – byli nazýváni „potulní lidé“.

V době, kdy Clausewitz poznal kozáky, mýtus jejich zrození ze svobody vzrostl ve vyprávěních, ale poklesl ve skutečnosti. Na samém počátku založili skutečně egalitářskou společnost – bez pánů, bez žen, bez majetku, živoucí ztělesnění svobodné a svobodně se živící tlupy válečníků – která se tak stala mocnou a nekonečnou součástí ságy, prostírající se přes celý svět. V roce 1570 musel car Ivan Hrozný vyměnit střelný prach, olovo a peníze – tři komodity, které step neprodukovala – za pomoc kozáků při osvobození ruských zajatců z muslimského otroctví, ale před koncem své vlády začal kozáky násilím podmaňovat systému carismu.⁶ Jeho násled-

dovníci v tomto útlaku pokračovali. Během ruských válek s Napoleonem byly zakládány pravidelné kozácké pluky, a jakkoliv tato praxe protirečila původnímu charakteru kozáků, byla naprosto v souladu s tehdejší evropskou praxí zařazovat do sestavy pravidelných armád nepravidelné myslivecké, horské či jezdecké jednotky. V roce 1837 car Mikuláš I. ukončil tento proces vyhlášením svého syna „atamanem všech kozáků“, jejichž následovníci byli zastoupeni v císařských gardových sborech pluky donských, uralských a černomořských kozáků, kteří se odlišovali od ostatních jednotek porobených hraničářů, Lesquinů, musulmanů a kavkazských horalů pouze detaily svých exotických uniforem.

Avšak navzdory rozsahu jejich podrobení, kozáci byli vždycky ušetřeni ponižení, které představovala platba „daně z duše“, jež byla Kainovým znamením pro ruské nevolníky – byli výslovně vyňati z odvodní povinnosti, již nevolníci považovali za rozsudek smrti. A navíc, až do posledních dnů carství, ruská vláda dodržovala zásadu chovat se k rozličným kozáckým vojskům,* jako kdyby to byla samostatná válečnická společenství, v jejichž rámci odpovědnost za povinnou vojenskou službu padala na skupinu, nikoliv na jednotlivce. Dokonce i na prahu první světové války ruské ministerstvo války očekávalo od kozáků, že poskytnou vládě pluky, nikoliv jednotlivé brance, což bylo vlastně pokračování systému, částečně feudálního, částečně diplomatického, částečně žoldnéřského, který v rozmanitých formách poskytoval státům kontingenty již vycvičených vojáků téměř od začátku organizovaného válečnictví.

Kozáci, které znal Clausewitz, se podobali lupičům a nájezdníkům původního kozáctva dokonce ještě více než odvážní tuláci, které Tolstoj později zromantizoval ve svých prvních románech, a jejich pálení moskevských předměstí v roce 1812, které vedlo k požáru hlavního města, s tím bylo v naprosté shodě. Kozáci byli vždy krutí lidé a založení požáru nebylo jejich nejkrutějším činem, ačkoliv kruté bylo dost – v jeho důsledku zůstalo několik set tisíc Moskvánů bez domova tváří v tvář subarktické zimě. Během velkého ústupu, který následoval, projevíli kozáci takovou krutost, jež probouzela v nejpropastnějších hlubinách kolektivní paměti jejich západoevropských obětí vzpomínku na vpády stepních národů, nemilosrdných nomádů přijíždějících na malých koních, jejichž standarty z koňských oháněk vrhaly stín smrti všude tam, kam tryskem vtrhly jejich hordy. Dlouhé kolony Velké armády, které se po kolena ve sněhu plahočily do vytouženého bezpečí, měly v patách na dostřel pušky čekající eskadry kozáků, které se na ně střemhlav vrhaly, kdykoliv nějakého trpícího překonala slabost. Když nějaká skupina únavě podlehla, kozáci ji dohnali a vyhladili. A když kozáci dostihli zbytky francouzské armády, které nedokázaly překročit řeku Berezinu předtím, než Napoleon spálil mosty, vyvražďování dosáhlo masových měřítek. Clausewitz řekl své ženě, že byl svědkem „příšerných scén ... kdyby mé city nebyly okoralé, dohnaly by mě k šílenství. A i tak to bude trvat mnoho let, než si budu moci vzpomenout na to, co jsem viděl, aniž bych se otrásl hrůzou.“⁷

* *Vojsko je pojem, který má v kozáckém slovníku dva významy. První je totožný s naším výrazem, druhý je označením státu, tj. kozácké republiky. (Pozn. překl.)*

Nicméně Clausewitz byl profesionální voják, syn důstojníka vychovaný pro válku, veterán dvaceti let tažení a člověk, který přežil bitvy u Jeny, Borodina a Waterloo, což byla druhá nejkrvavější bitva, kterou Napoleon kdy vybojoval. Viděl krev téci proudem, krácel po bojištích, jež byla pokryta jako kosou podřátými mrtvými a raněnými, lidé po jeho boku byli zabíjeni, zranili pod ním koně a sám unikl smrti jen náhodou. Jeho city nutně musely být okoralé. Proč tedy považoval hrůzy kozáckého pronásledování Francouzů za tak obzvláště strašlivé? Odpověď je nasnadě – jsme samozřejmě okoralí vůči tomu, co známe, a odůvodňujeme si, a dokonce ospravedlňujeme krutosti, které praktikujeme my a nám podobní, zatímco si udržujeme schopnost rozhořčovat se, a dokonce být znechuceni praktickými stejně krutými, které z rukou cizích lidí nabývají odlišných forem. Clausewitz a kozáci byli navzájem cizinci. Clausewitz byl pobouřen takovými kozáckými zvyky, jako například srážet opozdilce hrotem kopí, prodávat zajatce za peníze rolníkům a ty neprodejně svléknout do naha, jen aby dostali jejich hadry. Pravděpodobně vzbudili jeho opovržení tím, jak to popsal jeden francouzský důstojník, že „když jsme jim odvážně čelili, nikdy se nepostavili na odpor – dokonce ani když měli přesilu dva na jednoho“.⁸ Kozáci, stručně řečeno, byli krutí ke slabým a zbabělí tváří v tvář statečným, což byl přesně opačný typ chování, než k jakému byl vychováván pruský důstojník a gentleman. Tento typ chování měl dlouho přetrvávat. V bitvě u Balaklavy během krymské války v roce 1854 byly vyslány dva kozácké pluky, aby čelily útoku lehké brigády. Přihlízející ruský důstojník hlásil, že „postrašení disciplinovaným pořádkem mas [britského] jezdeckva, které se hnalo směrem k nim, [kozáci] nevytrvali na místě, ale zatočili se doleva, přičemž pálili na své vlastní vojáky, ve snaze vyčistit si cestu k útěku“. Když byla lehká brigáda vyhnána z Údolí smrti ruským dělostřelectvem, „první, kteří se vzpamatovali,“ hlásil jiný ruský důstojník, „byli kozáci a přesně v souladu se svou náturou se pustili do úkolu, který byl po ruce – sháněli anglické koně bez jezdců a nabízeli je na prodej.“⁹ Tahle podivná by bezpochyby posílila Clausewitzovo opovržení a upevnila by jeho přesvědčení, že kozáci si nezaslouží čestné označení „vojsko“. Navzdory svému žoldnéřskému počínání nebylo ani možné je nazývat opravdovými žoldněři, kteří obvykle věrně dodržují svou smlouvu. Clausewitz by je pravděpodobně považoval za pouhé vybírače popelnic, kteří žijí z odpadků války, ale vyhýbají se řezničině.

Neboť skutečné dílo války v Clausewitzově době byla řezničina. Muži čekali mlčky a nehybně v řadách, až budou zavražděni, v některých případech dokonce celé hodiny. U Borodina stála pěchota sboru Ostermanna-Tolstého v dělostřelecké palbě z bezprostřední blízkosti po dvě hodiny, „během nichž jediným pohybem bylo rozvlnění řad způsobené padajícími těly“. Když někdo přežil takové vyvražďování, neznamenal to konec řezničiny. Larrey, Napoleonův vrchní chirurg, provedl v noci po bitvě u Borodina dvě stě amputací a jeho pacienti byli ti šťastnější. Eugene Labaume popsal „vnitřky roklí“, které křížovaly bojiště: „Téměř všichni ranění se tam v přirozeném instinktu dovlekli, aby zde našli ochranu... byli navrženi jeden na druhého, bezmocně se topili ve vlastní krvi a někteří z nich prosili kolemjdoucí, aby jejich utrpení učinili konec.“¹⁰

Tyto jateční scény byly nevyhnutelným výsledkem způsobu válčení, přiměly

národy, které Clausewitz považoval za divošské, jako kozáky, uprchnout, když hrozilo, že budou do té řezničiny zataženy, ale pokud nebyly jejich svědky, smát se, pokud jim ty scény někdo popisoval. Evropský dril, když jej Takašima, japonský vojenský reformátor, roku 1841 poprvé předváděl některým vysoce postaveným samurajům, působil směšně. Náčelník vojenské zásobovací správy prohlásil, že představení, při němž „muži zvedají své zbraně a manipulují s nimi ve stejný okamžik a stejnými pohyby, vypadá, jako kdyby hráli nějakou dětskou hru“.¹¹ Tohle byla reakce válečníků zvyklých na boj z bezprostřední blízkosti, pro které byl boj aktem sebevyjádření, při němž muž projevuje nejen svou odvahu, ale také svou individualitu. Řečtí *klepťové* – napůl bandité, napůl povstalci proti turecké nadvládě, které se jejich sympatizanti, francouzští, němečtí a britští heléofilové (mnozí z nich bývalí důstojníci z napoleonských válek) snažili v předvečer řecké války za nezávislost v roce 1821 naučit klasickou pořadovou přípravu – také se sagovali posměchem, ale spíše nevěřícím než opovrhlivým. Jejich stylem boje – velice starobylým, s kterým se během svého vpádu do Malé Asie setkal již Alexandr Veliký – bylo postavit v místě očekávané srážky s nepřítelem zídka a potom nepřítele provokovat k akci výsměchem a urážkami. Když se nepřítel přiblížil, dali se na útek. Přežili, aby mohli bojovat další den, ale ne vyhrát válku, což byl fakt, který jednoduše nedokázali pochopit. Turci také bojovali etnickým stylem – jejich způsobem boje bylo vyrazit prudce kupředu neuspořádaným útokem s fanatickou lhostejností ke ztrátám. Heléofilové tvrdili, že dokud se Řekové Turkům nepostaví, nikdy nevyhrají žádnou bitvu. Řekové namítali, že kdyby byli sešikováni evropským stylem, s holou hrudí proti tureckým puškám, budou všichni zabiti a prohrají válku tak jako tak.

„Za Řeky se červenám, pro Řecko slzím,“ napsal Byron, nejoslavovanější heléofil. Doufal, že s ostatními milovníky svobody po boku Řeků „vybojuje nové Thermopyly“. Poznání, že jsou neporazitelní jedině ve své nevzdělanosti, co se týče racionální taktiky, jej sklíčilo a připravilo o iluze, stejně jako ostatní evropské idealisty. Heléofilové chovali ve svém srdci přesvědčení, že novověcí Řekové jsou pod svou špinou a nevzdělaností stejnými lidmi jako Řekové klasičtí. Shelley ve své předmluvě k *Hellas* – „Největší období světa znovu začíná / vrací se zlatý věk“ – vyjádřil své přesvědčení tou nejlapidárnější formou: „Novověký Řek je potomkem oněch slavných bytostí, které naše představivost téměř odmítá chápat jako bytosti patřící k našemu vlastnímu druhu, a dědí mnoho z jejich citlivosti, rychlého chápání, jejich nadšení a jejich odvahy.“ Ale heléofilové, kteří bojovali po boku Řeků, rychle ztratili své přesvědčení o totožnosti novověkých a starověkých Řeků. Ti, kteří přežili, aby se vrátili do Evropy, „téměř bez výjimky,“ napsal William St. Clair, historik heléofilství, „nenáviděli Řeky s hlubokou averzí a proklínali se za svou hloupost, s kterou se nechali oklamat.“¹² Shellyho naivní básnické prohlášení o odvaze novověkých Řeků bylo obzvláště pošetilé. Heléofilové chtěli věřit, že v těsném šiku projeví stejnou neústupnost „v boji za smrt vestoje“, jakou starověcí hoplitové projevovali ve válkách s Peršany. To byl onen styl boje, který se krivolakými cestičkami dostal do západní Evropy, aby se stal charakteristickým rysem nového druhu válečnictví. Očekávali, že současní Řekové projeví přinejmenším ochotu

znovu se naučit taktiku boje v sevřených řadách, už jen proto, že to byl klíč k vybojování svobody na Turcích. Když zjistili, že k tomu ochotní nejsou – „válečné cíle“ Řeků se omezovaly pouze na získání svobody k zachování si svobody dělat ze svých pohraničních hor po svém *klephtském* stylu dlouhý nos na představitele moci, živit se organizovaným lupičstvím, měnit strany, kdy se jim to hodí, vraždit své vlastní náboženské nepřátele, když se k tomu naskytne šance, předvádět se v lacině honosné parádě, krvelačně mávat zbraněmi, cpát si peněženky bezectnými úplatky a nikdy, nikdy neumírat do posledního muže, či ani do prvního, pokud to mohli ovlivnit – helénofilové mohli už jenom dojít k závěru, že jediné přerušeni pokrevní linie mezi starověkými a novověkými Řeky může vysvětlit kolaps jedné hrdinské kultury.

Helénofilové se snažili, aby Řekové přijali jejich vojenskou kulturu, ale marně. Clausewitz se nesnažil, ale neuspěl by stejně ve snaze přinutit kozáky přijmout jeho vojenskou kulturu. Spolu s helénofily nepochopil, že jejich vlastní západní způsob boje, vyznačující se „*l'ordre, et la discipline, et la maniere de combattre*“,* jak to vyjádřil ve své palčivé kritice vojenských zlořádů Turků a jejich nepřátel velký francouzský maršál osmnáctého století de Saxe, je stejným výrazem jejich vlastní kultury jako taktika kozáků a klephtů „žít, aby mohli bojovat příští den“.¹³

Krátce řečeno, skutečnost, že Clausewitzova odpověď na jeho otázku Co je válka? je chybná, leží v rovině kultury. Není to vůbec překvapující. My všichni dokážeme jen velice těžko zaujmout náležitě velký odstup od vlastní kultury, abychom si dokázali uvědomit, do jaké míry nás utváří jako jednotlivce, kterými jsme. Moderní obyvatelé Západu se svou oddaností kolébce individuality shledávají tuto těžkost stejně palčivou, jako shledávali jiní a jinde. Clausewitz byl člověkem své doby, dítětem osvícenství, současníkem německých romantiků, byl intelektuálem, praktickým reformátorem, člověkem činu, kritikem své společnosti a vášnivě věřil v nutnost ji změnit. Byl horlivým pozorovatelem přítomnosti a oddaným stoupencem budoucnosti. Nedokázal ovšem pochopit, jak hluboce je zakořeněn ve své vlastní minulosti, minulosti profesionální důstojnické třídy centralizovaného evropského státu. Kdyby byla jeho mysl vybavena jenom jednou další intelektuální dimenzí – a přitom to již byla rozhodně vysoce kultivovaná mysl –, dokázal by snad pochopit, že válka v sobě zahrnuje daleko víc než jen politiku. Že je vždycky projevem kultury, často určujícím činitelem kulturních forem a v některých společnostech kulturou samotnou.

KDO BYL CLAUSEWITZ?

Clausewitz byl plukovní důstojník. To vyžaduje určité vysvětlení. Pluk je jednotkou vojenských sil, typickým útvarem vojáků o síle asi tisíc lidí. V Evropě osmnáctého století byl pluk tradičním rysem vojenského světa a přežívá nedotčený až do našich časů. Některé existující pluky, především v britské a švédské armádě, mají dokon-

* *Porádkem, disciplínou a způsobem boje. (Pozn. překl.)*

ce nepřetržitou historií dlouhou již nějaká tři století. Avšak při svém zrození v sedmnáctém století byl pluk nejenom novou, ale dokonce revoluční složkou evropského života. Jeho vliv se stal stejně významným jako vliv autonomní byrokracie a spravedlivých daňových úřadů a byl s nimi propojený.

„Regiment“ – slovo je sémanticky spojené s pojmem vláda – byl prostředkem, jak si mohl stát udržet kontrolu nad ozbrojenými silami. Komplex příčin, proč se objevil, byl dán krizí, k níž došlo o dvě stě let dříve ve vztahu mezi evropskými vládci a těmi, kdo jim poskytovali vojenské služby. Králové byli při stavění armád, pokud tato nutnost nastala, tradičně závislí na pozemkových vlastnících na venkově, jimž bylo výměnou za slib příměst na vyžádání ozbrojené muže v počtu odpovídajícím rozsahu pozemkové úrody a na stanovené období poskytnuto existenční minimum a postoupeno právo vykonávat místní úřední moc. Systém byl v nejvyšší instanci determinován otázkou prostředků k životu: v podmínkách primitivních ekonomik, kde je sklizeň a distribuce potravin omezena dopravními potížemi, museli být ozbrojení lidé usazeni na půdě s právoplatným nárokem na sklizeň, pokud neměli znovu upadnout mezi pracovní síly.

Tento feudální systém však nikdy nefungoval precizně – jeho místní a časové varianty se vzpírají kategorizaci – a zřídka kdy fungoval účinně. V patnáctém století se stal dokonce velice neúčinným. Stav, který se blížil nepřetržitému vedení válek, sužoval většinu Evropy, což byl výsledek jak vnější hrozby, tak vnitřních svárů, jež feudální vojska nedokázala potlačit. Pokusy zvýšit účinnost ozbrojených sil příznáním větší nezávislosti pozemkovým vlastníkům v nejhůře zasažených oblastech anebo placením rytířů za službu ve zbrani problém pouze zhoršily. Majitelé půdy odmítali vystrojít vojsko, když k tomu byli vyzváni, stavěli si mohutné hrady, organizovali soukromé armády, vedli války ve svém vlastním zájmu – někdy i proti vládcům. Králové dlouhou dobu doplňovali lenní armády námezdními silami – pokud dokázali sehnat peníze. V Evropě poloviny patnáctého století králové stejně jako vlastníci půdy byli často v situaci, že jejich území pustošili žoldáci, kteří byli vlákáni do služby nabídkou hotových peněz, jejichž zdroje potom vyschly. Nezaplacení žoldnéři se stali ničící metlou, jež někdy vzbuzovala stejnou hrůzu jako nájezdníci – Maďarové, Saraceni, Vikingové –, kteří podnítili militarizaci a stavbu hradů v Evropě na prvním místě.

Problém představoval uzavřený kruh: postavit více vojáků za účelem znovunastolení pořádku znamenalo riziko zvýšení počtu marodérů (Francouzi jim říkají *écorceurs*, pustošitelé země); vzdát se znovunastolení pořádku znamenalo vystavit obdělávatele půdy znásilňování a kořistění. Nakonec učinil rozhodný krok král Francie, země, která byla nejvíce postižena. Když připustil, že *écorceurs* „se stali proti své vůli vojenskými vyvrženci, kteří však stále doufají, že budou dříve či později uznáni králem či vysokou šlechtou“, Karel VII. „přikročil v letech 1445–46 nikoliv k vytvoření stálé armády, jak se někdy tvrdí, ale k tomu, že z masy dostupných vojáků vybral ty nejlepší“, kteří byli k dispozici.¹⁴ Byly vytvořeny roty námezdních vojáků jednotného složení a oficiálně byli uznáni za vojenské služebníky monarchie, jejichž úkolem bude vykořenit ty ostatní.

Tyto *compagnies d'ordonnance*, jak byly výtvořeny Karla VII. nazvány, byly tvo-

řeny pěšáky, jejichž nižší společenské postavení ve srovnání s lenním jezdeckem pro ně představovalo vojenskou nevýhodu, kterou navíc zvyšovaly přetrvávající pochybnosti o jejich fyzických schopnostech čelit jezdeckvu na bojišti. Jedna pěchota, jmenovitě populističtí Švýcaři, však již prokázala schopnost srazit jezdce z koně pouhou chladnou zbraní. Když se začátkem šestnáctého století začaly všeobecně používat účinné ruční palné zbraně, *morální aspekt*, jak to nazval vojenský historik sir Michael Howard, byl technologií vyřešen nadobro.¹⁵ Od té doby pěchota trvale porážela jezdeckvo, které se tak na bojišti dostalo do okrajového postavení, ačkoliv stále trvalo na uznání svého starobylého společenského postavení. Toto společenské postavení však bylo nadále zároveň podkopáváno účinkem, jaký měl na opevněná sídla feudálních náčelníků jezdeckva vynález střelného prachu. Baterie mobilního dělostřelectva, nové zbraně poprvé účinně nasazené následovníkem Karla VII., Karlem VIII., znamenala konec odporu pánů s mohutnými hrady královské autoritě. Proces začal v devadesátých letech patnáctého století. Začátkem století sedmnáctého byli potomci těchto pánů rádi, když dostali jako projev královské přízně hodnost plukovníků pěchoty.

Tato plukovníká hodnost byla spojena s „vládnutím“ – neboli velením – sbírce rot, neboť zkušenost prokázala, že samotná rota je příliš malá na to, aby hrála roli na bojišti či upoutala zájem nějakého vysoce postaveného muže stát se jejím velitelem – pokud to ovšem nebyla rota královské gardy. A tak byli velitelé pluků evropských armád zároveň také jejich majiteli, stejně jako náčelníci žoldněrských jednotek, které i nadále existovaly bok po boku s novými královskými pluky hluboko do osmnáctého století. Majitelé pluků dostávali velké částky z královské pokladny, vydávali je podle svého uvážení na platy a uniformy a obvykle prodávali nižší hodnosti kapitánů a poručíků, aby si zvýšili své příjmy. Možnost „koupě“ důstojnické hodnosti přetrvávala v britské armádě až do roku 1871.

Tyto nové pluky rychle získávaly charakter odlišný od žoldněrských houfů pozdního feudalismu a náboženských válek, které byly obvykle rozpuštěny, jakmile fondy vyschly (pokud se ovšem najatí lidé nechopili vlády, jak se to stalo v mnoha italských městských státech). Pluky se staly stálými královskými – a nakonec národními – institucemi, které často získaly stálé velitelství v nějakém provinčním městě, prováděly nábor v okolním kraji a získávaly své důstojníky z koterie místních šlechtických rodin. Pruský 34. pěší pluk, do nějž Clausewitz vstoupil v roce 1792 ve věku jedenácti let, byl takovým plukem. Byl založen roku 1720 a posádkou byl v braniborském městě Neuruppin, vzdáleném 64 kilometrů od Berlína. Jeho plukovníkem byl královský princ a jeho důstojníci pocházeli z nižší pruské šlechty, zatímco vojáci – odvádění na neurčitou dobu z nejhudších vrstev společnosti – tvořili se svými ženami, dětmi a invalidními kamarády více než polovinu městské populace.

O sto let později byla celá Evropa poseta podobnými posádkovými městy, z nichž některá byla domovem několika pluků. V nejhorsších případech takové pluky připomínaly pluk Vronského, milence Anny Kareniny, jež Tolstoj vylíčil jako klub dandyů, jehož důstojníky byli lenoši a náfukové, kteří se starali více o své koně než o své vojáky.¹⁶ V nejlepších případech se však takové pluky stávaly „ško-

lami národa“, jež povzbuzovaly abstinenci, fyzickou zdatnost a zběhlost v matematice. Clausewitzův pluk byl předchůdcem oné druhé sorty. Jeho velitel založil plukovní školy pro vzdělávání mladých důstojníků, aby se každý voják naučil číst a psát a aby se jejich ženy vycvičily v předení a paličkování krajek.

Takové „vzdělávací“ pluky byly zdrojem hluboké pýchy svých plukovníků, v neposlední řadě proto, že připomínaly vzor společenské dokonalosti, což byla pro lidi osvíceneckého věku ohromně přitažlivá idea. Ačkoliv vojáci byli doslova zotročeni a v posádkových městech fakticky uvězněni, pokud nedezertovali, skýtali hromadně nádhernou podívanou. Bylo očividné, že jsou vybráni z lidí odlišné sorty, než byli hrubí vesničané, kteří zalidňovali venkov. A během dlouhé služby nakonec skutečně přivykli svému údělu. Existují dojemná líčení chování pruských veteránů, příliš starých a zesláblých, než aby mohli jít do pole, kteří se vlekli za svými pluky, odcházejícími na tažení, protože nepoznali žádný jiný život než v řadách mužstva. Plukovníci, kteří takové vojáky formovali, i když pomocí výcvikových příruček a biče, mohli docela snadno sami sebe přesvědčit, že jsou nástroji společenské ctnosti. Pokud tomu tak opravdu bylo, pak balamutili sami sebe, a to z paradoxního důvodu – pluky totiž dokázaly až příliš dobře uspět v rámci svých vlastních podmínek. Byly založeny, aby pro dobro společnosti izolovaly její rušivé elementy, ačkoliv tento důvod byl zapomenut. Skončily tím, že nadobro izolovaly od společnosti samy sebe, neboť se odlišily svými vlastními pravidly, rituály a disciplínou.

Společenské selhání pruské armády by mladému Clausewitzovi patrně nedělalo starosti, kdyby zároveň neodsoudilo pruský stát k vojenské katastrofě. Do roka po vstupu do armády byl Clausewitz vržen do bitvy s francouzskými vojáky, hnanými motivy naprosto odlišnými od motivů oněch bývalých nevolníků, kterým velel. Armády francouzské revoluce byly bombardovány propagandistickými hesly o rovnosti Francouzů jako občanů republiky a o povinnosti všech občanů chopit se zbraně. Jejich války s přežívajícími monarchistickými armádami Evropy charakterizovalo úsilí svrhnout aristokratický řád, kdekoliv na něj narazí, nejenom proto, aby uchránili revoluci doma, ale také aby její osvobozující zásady mohly být implantovány kdekoliv tam, kde byli lidé stále ještě nesvobodni. Ukázalo se, ať již byly důvody jakékoliv – předmět je nesmírně komplexní –, že revoluční armády jsou téměř neporazitelné a jejich vojenský dynamismus přetrvával dokonce ještě poté, co se dobrý republikán generál Bonaparte sám prohlásil císařem Napoleonem.

V roce 1806 obrátil Napoleon svou pozornost k Prusku a zničil jeho vojsko v několika bouřlivých týdnech. Clausewitz se stal zajatcem na francouzské půdě, a když dostal povolení vrátit se domů, byl důstojníkem pouze kosterního pozůstatku vojska, které existovalo jen díky francouzské toleranci. Několik let konspiroval se svými nadřízenými, generály Scharnhorstem a Gneisenauem ve snaze obalit Napoleonovi před nosem tuto kostru znovu masem, ale v roce 1812 se vzbouřil proti tomuto povlovnému vzestupu a nastoupil cestu „dvojakého vlastence“. „Dvojaké vlastenectví“ jej dohnalo k tomu, že neuposlechl králových rozkazů sloužit pod Napoleonem během vpádu do Ruska a místo toho vstoupil do carské